

Kutatást záró beszámoló a *Ditranzitív* szerkezetek a manysi nyelvben c. K 101652 sz. projektről

Kutatásunkban a (északi)¹ manysi nyelv szintaxisának egy részterületét, a ditranzitív szerkezeteket vizsgáltuk, alapvetően tipológiai megközelítésből, de a kiterjedt korpuszon alapuló kutatás a kérdéskör részletes morfoszintaktikai, szemantikai elemzését nyújtja és a szerkezetek használatának pragmatikai összefüggéseit is érinti.

1. Kutatásunk rövid leírása

Az északi manysi ditranzitív szerkezetek jellemzése

1.1. A manysi ditranzitív szerkezetek

Ditranzitív szerkezetnek a ditranzitív ige által előírt argumentumszerkezetet nevezzük, melynek szereplői maga az ige, az ágens (A), a recipiens (R) és a téma (T). (Malchukov et al. 2010: 1) Vö.:

<i>Mari</i>	<i>könyvet adott</i>	<i>Jánosnak.</i>	<i>Mary gave</i>	<i>John</i>	<i>a book.</i>
<i>Mari</i>	<i>mesét mondott</i>	<i>Jánosnak.</i>	<i>Mary told</i>	<i>John</i>	<i>a story.</i>
A	T	R	A	R	T

A ditranzitív igék a három argumentumú igék olyan csoportját alkotják, melyek jellemzően fizikai transzfert fejeznek ki (*ad, küld, visz* stb.), de más, közeli szemantikájú igék is gyakran hasonló szerkezetben szerepelnek, s ebben az esetben ezek is ebbe a csoportba sorolódnak, pl. kommunikációs igék (*mond, mesél, énekel* stb.).

A ditranzitív szerkezetek tipológiai csoportosítása a monotranzitívakkal való összevetésen alapul. Aszerint különböztethetők meg a szerkezet típusok, hogy a ditranzitív ige T vagy R argumentuma jelenik-e meg ugyanolyan pozícióban, mint a monotranzitív szerkezet patiens (P). Ez alapján három fő szerkezet típust különböztethetünk meg: (1) indirektív típus (*indirect object construction*), ahol a P és T jelölése egyezik, (2) szekundatív típus (*secondary object construction*), ahol a P és R jelölése egyezik, valamint (3) neutrális típus (*double object construction*), ahol mind T, mind R azonos módon jelenik meg, mint a P. (Malchukov et al. 2010: 2-8) Vö.:

1. *Mari pénzt adott a lányának.* T = P (≠ R) (IOC: indirect object construction)
2. *Mari teával kínálta a vendégeket.* R = P (≠ T) (SOC: secondary object construction)
3. *Mary gave John a book.* R = T = P (DOC: double object construction)

A manysi nyelvben kétféle ditranzitív szerkezet használatos. Az egyik az indirektív típus, melyben tehát a T a szerkezet szintaktikai tárgya,² és az R pedig *-n* latívusz-datívusz raggal, ritkábban hasonló szerepű névutóval jelölt (1). Az ige lehet alanyi (1) és tárgyas ragozású (2).

(1)				
<i>Pjotr Gavrivolič</i>	<i>ānəmn</i>	<i>tīt</i>	<i>kassēta-y</i>	<i>tēt-əs.</i>
P.G.	én.LAT	két	kazetta-DU	küld-PST.3SG

¹ Az északi manysi napjainkban az egyetlen még beszélt manysi nyelvjárás. Vizsgálatunk főképpen az északi manysira irányult, de kisebb mértékben a keleti és déli nyelvjárásokat is érintettük a kutatások során.

² Az északi manysiban - más manysi nyelvjárásokkal ellentétben - nincs akkuzatívusz rag, a mondat tárgya nominatívuszban áll, kivéve a személyes névmásokat, melyeknek minden nyelvjárásban van tárgyesete.

'Pjotr Gavrivolics két kazettát küldött nekem.'

(Dinislamova 2007: 5)

(2)

Taw tinal-as-te ēka-te χon wańka-n.
ő elad-PST-SG.3SG feleség-3SG has Ványka-LAT

'Eladta a feleségét a pocakos Ványkának.'

(Kálmán 1976a: 77)

A másik a szekundatív típus, melyben az R a szintaktikai tárgy, és a T instrumentálisz raggal jelölt (3). Az ige néhány kivételtől (4) eltekintve mindig tárgyas ragozású.

(3)

Nēnan am šopr-šonaχ-əl wāri-jaγəm.
ti(DU).ACC én ezüst-csésze-INSTR csinál-DU.1SG

'Ezüst csészét készítek nektek (kettőtöknek).'

(Kálmán 1976b: 70)

(4)

jāγ-əm sēl-əm ōln-nəl akw ōln-pāl-əl
apa-1SG szerez-PTCP.PST pénz-ABL egy pénz-fél-INSTR

ānəm nem majl-əs.
én.ACC NEG ad-PST.3SG

'Az apám szerzette vagyomból egy fél pénzt sem adott nekem.'

(VNGy IV: 343)

1.2. A szerkezetek alternálódása

Alternációnak nevezzük azt, ha egy nyelvben több ditranzitív szerkezet is használatos. Jól ismert jelenség ez, köszönhetően főképpen az angolnak, ahol az indirektív és neutrális szerkezetek alternálódnak. (Vö. *Mary gave a book to John. ~ Mary gave John a book.*)

A manysiban - mint fentebb láthattuk - az indirektív és szekundatív szerkezetek alternációja figyelhető meg. A szerkezetválasztást alapvetően az a pragmatikai elv irányítja, hogy a ditranzitív szerkezetekben a szintaktikai tárgy szerepét a mondat topikabb résztvevője tölti be. Tehát az indirektív szerkezet akkor használatos, ha T topikabb, mint R (ami tehát a közlés új információja - l. (2) példamondat), s ennek megfelelően szekundatív szerkesztés esetén R topikabb, mint T (ami az új információ - l. (3-4) példamondat). Az R és T passzivizáció használatát is ugyanez az elv irányítja: a közlés topikabb eleme (amiről beszélünk) jelenik meg alanyi pozícióban. (A ditranzitív szerkezetek passzivizációjáról l. 1.3.) A T és R argumentumok kontrasztív topikként való megjelenése is alátámasztja a fent ismertetett pragmatikai elvet:

(5) **T kontrasztív topikként: IOC**

Wi-s-lum náń os šakwit,
vesz-PST-SG.1SG kenyér és tej
šakwit oma-m-(n) mi-s-lum.
tej anya-1SG-LAT ad-PST-SG.1SG

'Kenyeret és tejet vettem, a tejet anyámnak adtam.'

(adatközlő)

(6) **R kontrasztív topikként: SOC**

Uwśi-m tor-əl mi-s-lum,

nővér-1SG   kendő-INSTR   ad-PST-SG.1SG
kaŋk-um   sup-əl   mi-s-lum.
 báty-1SG   ing-INSTR   ad-PST- SG.1SG
 'Nővéremnek kendőt vettem, bátyámnak pedig inget.'
 (adatközlő)

Korpuszunk adatainak többsége alátámasztja az alternálódás pragmatika által irányított elvét, példamondataink között azonban vannak olyanok is, melyek nem az „elvárt” módon jelennek meg. Az elvárt tendenciától eltérő mondatok egyaránt akadnak régibb és újabb szövegekben is, ezek megjelenésének okára a rendelkezésre álló adatok nem adnak kielégítő magyarázatot. A passzív szerkezetek használatánál sikerült az R és T passzívumok pragmatikailag „szabálytalan” megjelenésére tendenciaszerű magyarázatot adni. (L. 1.3.)

1.3. A passzivizáció

Az aktív szerkezetek mellett a manysiban igen nagy a passzív ditranzitív szerkezetek használatának aránya is. A ditranzitív szerkezetek passzivizálása esetén a fő kérdése az, hogy a két argumentum közül (T és R) melyik passzivizálódhat. Ez alapján három fő típust különböztethetünk meg:

1. Indirektív passzivizáció: T passzivizálódik, de R nem;
2. Szekundatív passzivizáció: R passzivizálódik, de T nem;
3. Neutrális passzivizáció: mind R, mind pedig T passzivizálódik (Malchukov et. al 2010: 27–28).

Az elvárásoknak megfelelően a passzivizáció típusa gyakran megfelel a nyelvre egyébként is jellemző aktív ditranzitív szerkezetek típusának. További általános megfigyelés, hogy az R-passzivizáció jóval gyakoribb, mint a T-passzivizáció, és hogy azokban a nyelvekben, amelyekben alternálódó ditranzitív szerkezetek vannak, csak a Patiens-szerű argumentum (azaz a szintaktikai direkt tárgy) passzivizálható mindegyik ditranzitív szerkezetből (Malchukov et. al. 2010: 28).

Ezeknek az általános tipológiai megfigyeléseknek az északi manysi is megfelel, a manysiban is jóval gyakoribb az R-passzivizáció, és az indirektív szerkezet passzivizálása mindig T-passzivizációt (7), a szekundatívé pedig mindig R-passzivizációt (8) eredményez (azaz mindkét szerkezetből csak a szintaktikai direkt tárgy passzivizálódik).

(7)   *jārm-ən*   *ta-ke*   *maj-wä-s-əm*
 ínség-LAT   PTCL   ad-PASS-PST-1SG
 'Az ínségnek, annak adtak engem.' (VNGy IV: 330)

(8)   *Rajonə-t-t*   *ōl-ne*   *pūlhica-t*   *jomas*
 körzet-PL-LOC   van-PTCP.PRS   kórház-PL   jó
tērp-il   *tāstu-wē-s-ət.*
 gyógyszer-INSTR   készít-PASS-PST-3PL
 'A körzetekben lévő kórházaknak jó gyógyszert készítettek.' (LS 07/12/2012: 4)

Az R-passzivizáció használata túlnyomórészt támogatni látszik azt a megállapítást, amely szerint a manysi passzív fő funkciója az elsődleges topik alanyi pozícióban tartása (vö. Skribnik 2001). Főleg az újabb manysi szövegekben (újságnyelv) azonban megfigyelhető, hogy az R-passzivizáció használatának oka gyakran kizárólag az, hogy a mondatban határozatlan vagy általános alany van. A T-passzivizációt illetően úgy tűnik, hogy itt nem érvényesül a manysi passzív fent említett elsődleges funkciója. A T-passzivizáció használatát

motiváló tényezők nem teljesen világosak, de példáink alapján úgy látszik, hogy ez a fajta passzivizáció gyakran használatos a Téma hangsúlyozására.

1.4. A nominalizáció

A nominalizációt illetően a fő kérdés az, hogy a két nem ágensi argumentum közül melyik kerülhet birtokosi pozícióba a ditranzitív igéből képzett cselekvésnév mellett. A tipológiai megfigyelések szerint ez az argumentum inkább a Téma. Ez alapján úgy tűnik, hogy a nominalizáció általában indirektív alapon működik az egyes nyelvekben, függetlenül attól, hogy az adott nyelvre milyen típusú ditranzitív szerkezetek jellemzőek egyébként. Ez a megfigyelés azonban kiegészítendő azzal, hogy néhány esetben ezt az indirektív hajlamot a ditranzitív szerkezetek alapvető szerkesztésmódja is befolyásolja. (Malchukov et al. 2010: 40–42)

Korpuszunk alapján a nominalizált ditranzitív szerkezetek használata kevésbé jellemző az északi manysira. Az előforduló néhány példában – egyet kivéve – a két argumentum közül csak az egyik, a Téma jelenik meg a cselekvésnév mellett. A példákban ez a kis mennyisége egyrészt meglepő, hiszen a manysiban mind a ditranzitív igék köre, mind pedig a cselekvésnevek bázisigéinek köre igen szélesnek és változatosnak mondható. Másrészt viszont feltételezhető, hogy mindkét argumentum (T és R) együttes megjelenése túl nehézkesé tenné a cselekvésneves szerkezetet, hiszen a gyakran használt nominalizált monotontranzitív szerkezetekben is teljesen általános, hogy sem az Ágens, sem a Patiens nem jelenik meg a cselekvésnév mellett. (Az obi-ugor szövegeknek egyébként is az az egyik legfőbb jellemzője, hogy a leginkább topikális összetevő törlődhet a mondatból, vagyis mind az alany, mind pedig a direkt tárgy hiányozhat (vö.: Skribnik 2001, Virtanen 2014)).

Az adatközlők információi alapján megállapítható, hogy mind az indirektív, mind pedig a szekundatív szerkezet nominalizálódhat a manysiban.

- (9) *naŋənn*   *mōjt*   *mōjt-ne-m*   *juji-pālt...*
 te.LAT   mese   mesél-AN-1SG   után
 ('miután mesét mondom/mondtam neked')

- (10) *naŋən*   *tōr-əl*   *mi-nə-m*   *χalt,*
 te.ACC   kendő-INSTR   ad-AN-1SG   közben
taw   *χot*   *oj-as*
 ő   ki   fut-PST.3SG
 'mikor/miközben kendőt adtam neked, ő kifutott az utcára/kendőt adtam neked, és
 eközben ő kifutott az utcára'

A szekundatív szerkezet nominalizálása esetén mind T, mind pedig R megtartja eredeti jelöltségét (instrumentális, illetve nominatívusz/akkuzatívusz). A nominalizált indirektív szerkezetben pedig R biztosan, T pedig – a monotontranzitív igékből képzett cselekvésneves szerkezetekkel való összehasonlítás alapján – feltételezhetően megtartja eredeti jelöltségét (latívusz, illetve nominatívusz/akkuzatívusz).

1.5. A szórend a ditranzitív szerkezetekben

A szórend a manysi szintaxis kevésbé kutatott területe, csupán néhány általános megállapítás született a szórendet illetően. A manysi alapszórendje SOV, a leginkább hangsúlyos elem közvetlenül a predikátum elé kerül (Riese 2001). A ditranzitív szerkezetek szempontjából fontos tényező, hogy – a többi manysi nyelvjárással ellentétben – az északi

manysiban nincs akkuzatívusz-rag, tehát mind az alany, mind pedig a direkt tárgy morfológiailag jelöletlen. (Kivéve a személyes névmásokat, melyeknek van tárgyesete.) A szórend vizsgálatát megnehezíti továbbá, hogy korpuszunkban igen nagy a hiányos példák száma, amelyekben vagy T, vagy pedig R hiányzik a ditranzitív ige mellől. A hiányos példák ilyen nagy mennyisége azonban nem meglepő, hiszen – mint fentebb említettük (1.4.) – az obi-ugor szövegek egyik fő jellemzője a leginkább topikális összetevő törlése a mondatból, vagyis mind az alany, mind pedig a direkt tárgy (a ditranzitív igeik esetén a szerkezetből függően T vagy R) törölhető (Skribnik 2001: 224).

A ditranzitív szerkezetek szórendjéről általánosan megállapítható, hogy T és R hajlamos az ige azonos oldalán megjelenni, egymás mellett. Egymáshoz viszonyított sorrendjük pedig gyakran az argumentumok jelölésétől függ (*flagging*) (vö. Malchukov et al. 2010: 16–18).

Az északi manysi ditranzitív szerkezetek szórendjét a következő táblázat szemlélteti:

		Északi manysi
Indirektív szerkezet	alanyi ragozású ige	R – T – V (T – R – V)
	tárgyas ragozású i.	T – R – V
	passzív ige	R – T – V (T – R – V)
Szekundatív szerkezet	tárgyas ragozású i.	R – T – V
	passzív ige	R – T – V

A korpusz alapján elmondható, hogy az északi manysi ditranzitív szerkezetek szórendjét elsősorban pragmatikai tényezők irányítják. A Recipiens és a Téma sorrendjét az argumentumok topikálitása határozza meg: a topikálisabb argumentum megelőzi a kevésbé topikálisat. A hallgató számára új információt hordozó argumentum általában közvetlenül az ige elé kerül. Ezeknek a szabályoknak látszólag ellentmondó szórendek csak a passzív indirektív, és az alanyi ragozású igét tartalmazó indirektív szerkezetekben jelennek meg. Az utóbbi nem tipikus szórend a szerkezetben szereplő igemóddal (felszólító módú ige, amely nem feltétlenül követi a neutrális szórendet), valamint a példák forrásával (irodalmi szövegek) magyarázható. A passzív indirektív szerkezetek szórendje azonban további magyarázatot igényel.

1.6. A ditranzitív igeik

Nyelvenként változatos, hogy a ditranzitív szerkesztésmód milyen mértékben terjed ki a „ditranzitív-féle” igei csoportokra/csoportokban. Ebből következik, hogy nyelvenként eltérő, hogy mekkora a ditranzitív igeik csoportja. Vannak nyelvek, melyekben a ditranzitív igeik zárt szóosztályt alkotnak kevés számú taggal, s megfigyelhető, hogy e nyelvekben jellemzően ugyanazon jelentésű igeik tartoznak a ditranzitív igeik közé. (Malchukov et al. 2010: 50) És vannak nyelvek, amelyekben nagyon kiterjedt azoknak az igeiknek a köre, melyek ditranzitív szerkezetekben jelennek meg. A manysi ez utóbbiak közé tartozik.

A ditranzitív igeiket tárgyaló szakirodalmakban megjelenő legáltalánosabb csoportok a tipikus transzfer igeik (pl. *ad, elad, visz*), az okozott mozgás igei (pl. *küld, postáz*), az ún. ballisztikus igeik (*dob, gurít, hajít*), a létrehozás igei jellemzően Beneficienssel (pl. *épít, készít, főz*), a kommunikációs igeik (pl. *mond, mesél, énekel*), és az általában instrumentális „stratégiát” követő igeik (pl. *etet, ellát, felszerel*). A tipológia ezeket a csoportokat vizsgálva foglalkozott a szerkezetválasztás jellemzőivel. A manysiban megfigyelhető, hogy mind az indirektív, mind a szekundatív szerkesztés gyakorlatilag teljesnek tekinthető mindegyik

említett csoportban, s ez tipológiailag is különleges vonásnak tekinthető. Mindebből következik, hogy a manysira nem jellemző az ún. lexikai hasadás jelensége, mely egyébként meglehetősen általános a nyelvekben. A lexikai hasadás hiánya, és a voltaképpen teljesnek tekinthető alternálódás arra utal, hogy a szerkezeteknek az információstruktúra által irányított választása olyan erős rendező elv, amely a prototipikus használatokon túl - feltehetően analógiásan - kiterjesztette a kétféle argumentumstruktúrát gyakorlatilag minden ditranzitív (és ditranzitív-közeli) használatra. Az alábbiakban összegezzük ezt a kiterjedést: (i) az instrumentális stratégia használata a teljes ditranzitív tartományt jellemzi (transzfer igék, okozott mozgás igéi, ballisztikus igék, benefaktív igék, kommunikációs igék), (ii) az indirektív szerkesztés is teljes a ditranzitív tartományban, de a prototipikus instrumentális vonzatú (nem ditranzitív) igékkel (pl. 'út', 'etet') értelemszerűen nem jelenik meg.

1.7. Az argumentumok jelölése a manysi nyelvjárásokban

A ditranzitív szerkezetek argumentumainak morfológiája ugyancsak lehetőséget nyújt a tipológiai csoportokba soroláshoz.

Az argumentumok jelölését tekintve két fő típust különíthetünk el: *flagging* esetén a szerkezet argumentuma(i) kap(nak) affixumot (vagy adpozíciót), *indexing* esetén az igén (vagy az ige közelében) jelenik meg az argumentumokra való utalás. E két argumentumjelölés-fajta is vizsgálható ugyanolyan szempontból, mint a ditranzitív szerkezeti típusok, azaz a monotranzitív és ditranzitív szerkezetek közötti összefüggés szempontjából. Például, az angolban, melyre nem jellemző az igén való argumentumjelölés (neutral indexing), az argumentumokon a *flagging* lehet indirektív (IOC szerkezetben), azaz a P és T argumentumok jelölése esik egybe s az R argumentuné eltérő (11), valamint lehet neutrális(DOC szerkezetben), amikor is mind a P és T, mind az R argumentum jelölése azonos (12). Vö.:

(11) English (IOC): indirective flagging, neutral indexing

Mary reads a book.

Mary gave a book to her son.

(12) English (DOC): neutral flagging, neutral indexing

Mary saw John.

Mary gave John a book.

A manysiban a *flagging* követi a szintaktikai "besorolást", csakúgy, mint az *indexing*: IOC szerkesztésben az indirektív *flagging* mellett indirektív *indexing* figyelhető meg (13), SOC szerkesztésben pedig a szekundatív *flagging* mellett szekundatív *indexing* áll (14). Ez pedig tipológiailag is általánosnak tekinthető. (Haspelmath 2005)

(13) IOC: indirective flagging, indirective indexing

Āyi nēpak lowiñt-i.

lány levél olvas-3SG

'A lány levelet olvas.'

Āyi nēpak piy-n kēt-i.

lány levél fiú-LAT küld-3SG

'A lány levelet küld a fiúnak.'

(14) SOC: secundative flagging, secundative indexing

Āyi ta nēpak lowiñti-te.

lány az levél olvas-SG.3SG

‘A lány azt a levelet olvassa.’

Āyi piy nēpak-əl kēti-te.

lány fiú levél-INSTR küld-SG.3SG

‘A lány levelet küld a fiúnak.’

1.8. A ditranzitív szerkezetek történeti háttere

A korábbi szakirodalmakban többször is felbukkanó kérdés, hogy ditranzitív alternálódás közös örökség vagy párhuzamos innováció-e?

Az obi-ugor nyelvek érdekes vonása, hogy a szintaxisuk a morfológiájukkal ellentétben nagyfokú egyezést mutat. Történeti szempontból ellentmondásos, hogy a részleteikben is megegyező szintaktikai szerkesztésmódok és használati szabályok általában eltérő morfológiai eszközökkel valósulnak meg. Mindez a szintaxis számos részterületét érinti, és látványosan megmutatkozik pl. a determinált igeragozásban, a passzív és a ditranzitív szerkezetekben. Az ebből a jelenségből adódó diakron kérdés pedig a következő: ha az azonos alapelveken nyugvó szintaktikai jelenségek a közös eredet következményei, tehát az obi-ugor alapnyelvből erednek, akkor morfológiailag miért nem mutatják a közös eredetet. Ha pedig a morfológiai különbség a szerkezetek külön nyelvi kialakulása miatt van, akkor a szintaktikai egyezések nagy száma megmagyarázható-e a későbbi (folyamatos) manysi-hanti areális kapcsolattal? Egy, általánosan érvényes, minden szintaktikai jelenségre vonatkozó válasz a fenti kérdésre nem adható – vagy legalábbis jelenlegi ismereteink még nem teszik lehetővé egy ilyen szintű szintézis megfogalmazását. Csak a ditranzitív szerkezetekre vonatkozóan próbálkozunk meg a jelenség megmagyarázásával.

Kulonen (1990: 53) több tanulmányában megállapítja, hogy a ditranzitív igék mindkét obi-ugor nyelvben egyező mondatstruktúrát hoznak létre, ráadásul részben közös morfémákkal, és így lehetségesnek tartja egy obi-ugor „datív-mozgatási mechanizmus” rekonstrukcióját.

NP₁ [Ag] [Subj] [Nom] – NP₂ [Pat] [Obj] [Nom/Akk] – NP₃ [Adr/Lok] [Adv:l] [Dat/Lat] – V [akt]

NP₁ [Ag] [Subj] [Nom] – NP₃ [Adr/Lok] [Obj] [Nom/Akk] – NP₂ [Pat] [Adv:l] [Instr/Lok/Instr.-Fin] – V [akt]

A rekonstrukciót a két obi-ugor nyelv ditranzitív szerkezeteiben fellelhető közös morfológiai jegyekből hozza létre. Feltételezése szerint három névszói eset szerepelt e mechanizmusban a tárgy jelölésére: a nominatívusz (T), az akkuzatívusz (T, R), és az instrumentális (R). Mindez a mai nyelvekben (nyelvjárásokban) számos esetragot érint, de ősinek tekinthető a manysi nyelvjárások zömében megőrződött *-m akkuzatívuszrag, valamint az obi-ugor alapnyelvig visszavezethető *-t elemű instrumentálisrag.

Mi ezzel szemben azt gondoljuk, hogy a manysi és hanti ditranzitív szerkezetek azonos mechanizmusa nem feltétlenül jelenti azok közös eredetét. Viszont a másik oldalról nézve, az azonos szintakszisú szerkesztések eltérő morfológiája sem zárja ki a jelenlegi ditranzitív szerkezetek obi-ugor korra való visszavezethetőségét. A tipológiai háttér alapján megállapíthatjuk, hogy a kétféle szerkesztésmód általánosnak tekinthető, e szerkesztésmódok egyazon nyelvben történő alternációja szintén gyakori. A szerkezetekben szereplő grammatikai jelölők sem esetlegesek, szemantikai alapon determináltak. Ha már az obi-ugor alapnyelvben is létezett a kétfajta szerkesztésmód alternációja, a szerkezetekben megjelenő grammatikai jelölők az „akkori” esetragok (nominatívusz, akkuzatívusz, latívusz-datívusz és instrumentális) vagy azokhoz hasonló szerepű névutók voltak. Nem kell feltételeznünk, hogy ezek egyfajta grammatikalizálódott ditranzitív téma- vagy receptívjelölők, melyeket őrizniük kellene ugyanúgy a mai obi-ugor nyelveknek is.

A manyisi és hanti nyelvjárások névszóragozási paradigmáinak kialakulásával, változásával párhuzamosan módosulhattak a konkrét grammatikai eszközök, melyek a ditranzitív szerkezet argumentumaihoz kapcsolódtak.

Rövidítések:

A	agent of a (di)transitive clause
ACC	accusative
DAT	dative
DOC	double object construction
DU	dual
INSTR	instrumental
IOC	indirect object construction
LAT	lative
LOC	locative
PASS	passive
PL	plural
PP	postposition
PRS	present
PST	past
PTCL	particle
PTCP	participle
R	recipient
SG	singular
SOC	secondary object construction
T	thema
V	verb

Hivatkozások:

- Dinislamova, Svetlana 2007. *Lavim loŋxanuw*. [A nekünk rendelt út.] Khanty-Mansiysk: Poligrafist.
- Haspelmath, Martin 2005. Argument Marking in Ditransitive Alignment Types. *Linguistic Discovery* 3.1: 1-21
- Kálmán Béla 1976a. *Chrestomathia Vogulica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kálmán Béla 1976b. *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kulonen, Ulla-Maija 1990. Obinugrilaisten kielten syntaksin yhtäläisyksistä. *Vir.* 94: 49-56.
- LS: Luima Seripos. Manyisi nyelvű folyóirat. Hanti-Mansijszk (<http://www.khanty-yasang.ru/>)
- Malchukov, Andrej – Martin Haspelmath – Bernard Comrie 2010. Ditransitive constructions: a typological overview. In Malchukov, Andrej – Martin Haspelmath – Bernard Comrie (szerk.) *Studies in ditransitive constructions: A comparative handbook*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1–65.
- Riese, Timothy 2001. Vogul. Languages of the World. 158. Lincom Europa.
- Skribnik, Elena 2001. Pragmatic Structuring in Northern Mansi. *CIFU IX/6*: 222-239.
- Virtanen, Susanna 2014. Expressing transitivity in Eastern Mansi. *FUD* 21: 201-215.
- VNGY: Munkácsi Bernát 1982-1986. *Vogul Népköltési Gyűjtemény I-IV*. Budapest: MTA.

2. A kutatás menete

2.1. A korpusz feldolgozása

A kutatás során a következő anyagokat dolgoztuk fel a ditranzitív korpusz létrehozásához:

Írott források:

Dinislamova, Svetlana (2007): *Lavim l'onxanuw*. Khanty-Mansiysk, Poligrafist.

Dinislamova, Svetlana (2008): *Vizcsepp*. Sipőcz Katalin (szerk.). Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

Kálmán Béla (1976): *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Luima Seripos. [Луима Серипос]. (1989-). Ханты-Мансийский Автономый Округ – Югра газета. Ханты-Мансийск. <http://www.khanty-yasang.ru/luima-seripos>

Munkácsi Bernát (1892–1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. MTA, Budapest.

Szóbeli források:

Adatközlőktől gyűjtött nyelvi anyag

2.2. Adatközlő meghívása

2014 májusában Szvetlana Gyinyiszlamova, manysi tanár, kutató és költő Szegeden töltött 10 napot. A látogatása során kérdőíves adatgyűjtést végeztünk, valamint manysi szövegeket elemeztünk. Emellett gyűjtöttünk tőle manysi szövegeket is, melyekről hangfelvételt készítettünk. A szövegek kutatócsoportunk honlapján elérhetők. (l. 3.) Gyinyiszlamova a velünk töltött konzultációk mellett a tanszék manysiul tanuló hallgatóinak manysi órákat tartott, és konzultált manysi témájú szakdolgozatát készítő MA hallgatónkkal. Gyinyiszlamova hasznos és hatékony segítségével meg tudtuk előre szervezni nyári kiutazásunk programját. Az ő segítségével rendkívül nagy jelentőségű volt abban, hogy több manysik által lakott faluba eljuthattunk és jó nyelvtudású manysi adatközlőkkel dolgozhattunk.

2.3. Terepmunka

2014 júliusában jártunk 2 hetes terepmunkán Szibériában. Utazásunk során összesen 4 napot Hanti-Manszijszkban, a Hanti-Manysi Körzet fővárosában töltöttünk. Itt a helyi őslakosok nyelvével, kultúrájával foglalkozó intézeteket látogattuk meg: a Jugria Egyetemen az Északi Népek Intézetében

(http://en.ugrasu.ru/Academics/Institutes_Departments/Northern_Peoples.php)

találkoztunk diákokkal, tanárokkal, manysi és hanti értelmiségiekkel, ezen kívül az Obi-Ugor Kutatóintézetben volt találkozási pontunk az ottani munkatársakkal. (<http://www.xn--h1aaavgiq.xn--plai/>) Használhattuk az Intézet helyi anyagokkal jól felszerelt könyvtárát. Utazásunk során Hanti-Manszijszk - Berezovo - Szoszva - Szaranpaul - Jaszunt - Sekurja útvonalon jártunk, minden településen tudtunk adatközlőkkel dolgozni. Anyaggyűjtésünk során hangfelvételeket készítettünk: gyűjtöttünk spontán szövegeket, meséket, életrajzokat, valamint ditranzitív szituációk nyelvi adatait, s ezek mellett fordítási feladatokat kértünk (manysiról oroszra és oroszról manysira fordítás). Gyűjtésünk eredményeit kutatásunkhoz kapcsolódó publikációinkban felhasználtuk/felhasználjuk.

3. Szövegek közzététele

Adatközlőnk szegedi látogatása során mai manysi szövegeket gyűjtöttünk irodalmi nyelvi (cirill betűs) lejegyzésben. Ezek általános tematikájú, napjainkhoz manysi világhoz

kapcsolódó szövegek (a család, a manysi falu stb.), valamint néhány folklórszöveg (mese, történet). A szövegekhez hanganyag kapcsolódik: adatközlőnk, Szvetlana Gyinyiszlamova olvassa fel szövegeit.

A szövegek elérhetők a manysi kutatócsoportunk honlapján:
<http://sztefinnugor.wix.com/mansiarchives#!dinislamova/u5f5d>

4. Monográfia a manysi ditranzitív szerkezetekről

Kutatási eredményeinket egy monográfiában összegeztük (Ditransitivity in the Mansi Language), melyet a Studia Uralo-Altaica sorozatban kívánunk megjelentetni (<http://www.alt.u-szeged.hu/index.php/altajisztikai-tanszek/kiadvanyok/studia-uralo-altaica>). A monográfia az északi manysi ditranzitív szerkezetek leírása mellett a keleti manysi és déli manysi ditranzitívitás tárgyalását is tartalmazza, melynek szerzői Susanna Virtanen (keleti manysi) és Szilágyi Norbert (déli manysi), akik az adott nyelvjárások tranzitivitását kutatták éveken át. A monográfia tartalma itt látható, a kötet pedig az alábbi linken olvasható <http://sztefinnugor.wix.com/mansiresearch#!ditransitivity/cfv>
Jelenleg a kötet írásának végső munkálatainál tartunk, kutatócsoportunk honlapján folyamatosan frissül az anyag.

A monográfia tartalma:

Preface

- 1. A theoretical introduction to ditransitive constructions**
  - 1.2 Ditransitive constructions in typological perspective (SK)
  - 1.3. Ditransitive construction alternations and pragmatics (information structure) (SV)

- 2. Mansi language**
  - 2.1 Mansi language. Dialects of Mansi (BB)
  - 2.2 A sociolinguistic description of contemporary Mansi (SK)
  - 2.3 The language resources of Mansi (SK)
  - 2.4. Orthographies and transliterations (SzN)

- 3. Ditransitive constructions in Northern Mansi**
  - 3.1. A short description of Northern Mansi (BB)
  - 3.2 Types of ditransitive constructions in Northern Mansi (SK)
IOC
SOC
  - 3.3 Passivization (BB)
R- Passivization
T- Passivization
  - 3.4 Ditransitive construction alternations in Northern Mansi (SK)
  - 3.5 The word order in the ditransitive constructions (BB)
  - 3.6 Nominalization (BB)
  - 3.7 Northern Mansi ditransitive verbs (SK)
  - 3.8 The effect of language death on the ditransitive constructions

- 4. Ditransitive constructions in Eastern Mansi (SV)**
  - 4.1. A short description of Eastern Mansi
  - 4.2. Types of ditransitive constructions in Eastern Mansi

- 4.3. Ditransitive construction alternations in Eastern Mansi
- 4.4. Eastern Mansi ditransitive verbs

- 5. Ditransitive constructions in Southern Mansi (SzN)**
  - 5.1. A short description of Southern Mansi
  - 5.2. Types of ditransitive constructions in Southern Mansi
  - 5.3. Ditransitive construction alternations in Southern Mansi
  - 5.4. Southern Mansi ditransitive verbs

- 6. Comparison of ditransitive constructions across Mansi dialects**
  - 6.1. Morphological comparison (SK)
  - 6.2. Syntactic comparison (BB)

- 7. Historical development / background of ditransitive constructions in Mansi (SK)**

- 8. Conclusions**

Abbreviations

Bibliography

Appendix (selection of morphologically analyzed example sentences)

5. Workshop az obi-ugor szintaxis kérdéseiről

Projektünk kutatási tervei között szerepelt egy obi-ugor szintaxissal foglalkozó workshop szervezése a kutatás utolsó évében. E tervünket módosította az a pályázatunk elkészítésekor még nem tudható tény, hogy a 12. Nemzetközi Finnugor Kongresszus (2015.08.17-21.) egyik szimpóziumának témája az obi-ugor és szamojéd nyelvek szintaxisa lesz. A szimpóziót Irina Nyikolajeva és Larisa Leisiö szervezték.

<http://www.oulu.fi/suomenkieli/fuxii/englanti/symposiumit>

A szimpóziumra Larisa Leisövel közösen készítettünk előadást „Object-verb agreement and object marking in Mansi (Vogul) and in North-Samoyedic languages” címmel. Valamint Sipőcz Katalin plenáris előadást tartott a konferencián „The ditransitive constructions of the Ob-Ugric languages” címmel.

http://www.oulu.fi/sites/default/files/content/Program_all_chairs2_0.pdf

A kongresszus említett szimpóziuma mellett nem láttuk értelmét egy obi-ugor szintaxissal foglalkozó másik workshop szervezésének, mivel a lehetséges érdeklődők körét nehéz lett volna egy hasonló tematikájú, újabb rendezvényre ugyanabban az évben mozgósítani. A kutatási eredményeinket a finnugor kongresszuson a plenáris előadás megtartásával és a szimpóziumi előadásunkkal részben meg tudtuk ismertetni. Larisa Leisiövel készített közös előadásunk pedig a szamojéd nyelvekkel kapcsolatban irányította rá a figyelmünket a tranzitivitás több jelenségére. (A workshop szervezésére a pályázatunkban nem kértünk pénzt.)

6. Konferencia-előadások a projekt során

6.1. A projekt témájához kapcsolódó előadások

A projekt ideje alatt 11 konferencia-előadást tartottunk, ebből 10 kutatási témánkhöz kapcsolódott.

Bernadett Bíró, Katalin Sipőcz:

1. “Syntactic variation in Mansi ditransitive constructions.” Grammar and Context: New Approaches to the Uralic Languages. Tartu 2013
2. “A typological investigation in the process of language shift - Mansi ditransitive constructions before and during the language shift.” Language Documentation and Linguistic Theory 4 Conference (LDLT4). School of Oriental and African Studies, London, 2013. 12. 7 – 8.
3. “The resurgence of a seriously endangered language in urban environment. How the concept of the state of Mansi is represented in the Mansi newspaper?” Language revitalization in a Russian and European context: Exploring solutions for minority language maintenance Dec. 16–18 2013 Helsinki
4. „Ditransitive Constructions in Mansi Dialects.” Syntax of the World’s Languages VI. Workshop ”Ditransitive constructions in a cross-linguistic perspective”, University of Pavia, Olaszország, 2014. 09. 11.
5. „Object-verb agreement and object marking in Mansi (Vogul) and in North-Samoyedic languages”. (Larisa Leisiövel közösen). *The Syntax of Samoyedic and Ob-Ugric Languages*. Symposium in Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Oulu 2015.

Bíró Bernadett:

6. „Az északi és déli manyisi ditranzitív szerkezetek szórendje.” Nyelvelmélet és dialektológia, PPKE, Piliscsaba – Budapest, 2014. november 18 – 19.

Sipőcz Katalin:

7. „Tárgyjelölés a manyisi ditranzitív szerkezetekben.” Nyelvelmélet és dialektológia, PPKE, Piliscsaba – Budapest, 2014. november 18 – 19.
8. „The ditransitive verbs from the aspect of lexical typology. A case study on Mansi ditransitive verbs.” 4th Mikola Conference on Lexicology and Lexicography of the Uralic and Siberian languages, SZTE Finnugor Tanszék, Szeged, 2014. november 14 – 15.
9. „A manyisi ditranzitív igék szintaxisa szemantikai megközelítésből.” Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban. Szeged, 2015. április 17. 12:15
10. „Ditransitivity in the Ob-Ugric languages.” Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Oulu 2015: Plenary talk.

6.2. Egyéb előadások

11. Bíró Bernadett: Grammaticalization of Mansi *mā* 'earth, world, land, place'. 4th Mikola Conference on Lexicology and Lexicography of the Uralic and Siberian languages, SZTE Finnugor Tanszék, Szeged, 2014. november 14 – 15.

7. Publikációk a projekt során

A projekt ideje alatt 18 publikációt készítettünk el, ebből 9 a kutatási témánkhoz kapcsolódott (egy megjelenés alatt). További 3 publikáció munkálatai még tartanak.

7.1. A projekt témájához kapcsolódó publikációk

Bíró Bernadett:

1. Ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek a manysiban [Mansi nomina actionis derived from ditransitive verbs]. In: *Nyelvtudományi Közlemények* 109 (2013). pp. 137-150.
2. Ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek a manysiban. In: Fancsaly Éva, B. Székely Gábor (szerk.): *Obi-ugor és szamojéd kutatások, magyar őstörténet: Hajdú Péter és Schmidt Éva emlékkonferencia 2012*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2013. pp. 29-41.
3. Az északi és déli manysi ditranzitiv szerkezetek szórendje. In: É. Kiss Katalin, Hegedűs Attila, Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és dialektológia 3*. Budapest: Szent István Társulat, 2015. pp. 43-57.

Sipőcz Katalin

4. Ditranzitív igék a manysiban. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 123-137. (2013)
5. Ditranzitív igék és ditranzitiv szerkezetek a manysiban. In: Fancsaly Éva, B. Székely Gábor (szerk.) *Obi-ugor és szamojéd kutatások, magyar őstörténet: Hajdú Péter és Schmidt Éva emlékkonferencia 2012*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2013. 212-223.
6. Tárgyjelölés a manysi ditranzitiv szerkezetekben. In: É. Kiss Katalin, Hegedűs Attila, Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és dialektológia 3*. 261 p. Budapest: Szent István Társulat, 2015. p. 234-245
7. Ditransitivity in the Ob-Ugric languages. In: Harri Mantila, Kaisa Leinonen, Sisko Brunn, Santeri Palviainen, Jari Sivonen (szerk.) *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Oulu 2015: Plenary Papers*. Oulu: University of Oulu, 2015. pp. 133-159.
8. A manysi ditranzitiv igék szintaxisa szemantikai megközelítésből. In: *Jelentés és Nyelvhasználat* 3. 2016. 79-91. (közlésre elfogadva, megjelenés előtt)

Bíró Bernadett, Sipőcz Katalin

9. The Mansi ditransitive constructions. In: FULL: *Finno-Ugric Languages and Linguistics* (közlésre elküldve)

7.2. Egyéb publikációk

Bíró Bernadett:

10. Action nominal constructions in Northern Mansi. In: Ju V Islamova (szerk.): *Problemy i perspektivy socialjno-ekonomicheskogo i etnokuljturnogo razvitija korenyh malochislennyh*

narodov severa: Filologicheskije issledovanija. Hanti-Manyszijszk: Obsko-ugorskij Institut Prikladnyh Issledovanij i Razrabotok, 2015. pp. 119-136.

11. *Cselekvésneves szerkezetek a manysiban* (PhD-dolgozat). Szegedi Tudományegyetem, 2014.

<http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/2304>

12. *Action Nominal Constructions in Northern Mansi*: Abstract of the Forthcoming PhD thesis. 2012.

http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/media/downloads/grammar/NorthernMansi/Syntax/Abstract_thesis_B%C3%ADr%C3%B3.pdf

Sipőcz Katalin:

13. *Sándor Klára: Nyelvrokonság és hunhagyomány. Rénszarvas vagy csodaszarvas?* NYK 108: 476-480. (2012)

14. *Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt und geordnet von Artturi Kannisto, bearbeitet von Vuokko Eiras, herausgegeben von Arto Moisio* NYK 110: 401-406. (2014)

15. Negation in Mansi. In: Tamm Anne, Miestamo Matti, Wagner-Nagy Beáta (szerk.) *Negation in Uralic Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2015. 191-219. (Typological Studies in Language; 108.)

16. Non-standard negation in Mansi. In: Ju V Islamova (szerk.), *Problemy i perspektivy socialjno-ekonomicheskogo i etnokuljturnogo razvitija korennyh malochislennyh narodov severa: Filologicheskije issledovanija*. Hanti-Manyszijszk: Obsko-ugorskij Institut Prikladnyh Issledovanij i Razrabotok, 2015. 136-156.

17. Testi kalandozások, avagy mire jók a testrésznevek? In: Szeverényi Sándor, Szécsényi Tibor (szerk.) *Érdekes nyelvészet*. 156 p. Szeged: JATEPress, 2015. 85-103.

Bíró Bernadett, Sipőcz Katalin

18. Nyelvcseré a manysiknál. In: Kozmács István (szerk.) *Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Egyetem, Közép-Európai tanulmányok Kara. 2015. pp. 259-278.

Készülő publikációk:

Bíró Bernadett: Grammaticalization of Mansi *mā* 'earth, world, land, place'. 4th Mikola Conference on Lexicology and Lexicography of the Uralic and Siberian languages, *SUA*, Szeged

Sipőcz Katalin: The ditransitive verbs from the aspect of lexical typology. A case study on Mansi ditransitive verbs. 4th Mikola Conference on Lexicology and Lexicography of the Uralic and Siberian languages, *SUA*, Szeged

Bíró Bernadett-Sipőcz Katalin: Ditransitive Constructions in Mansi Dialects. *FOLIA LINGUISTICA*.

